ABOUT THE NEOLITHIC PERIOD AND ITS ART

Ioana-Iulia Olaru

Prof., PhD, „G. Enescu" National University of Arts, Iași

Abstract: It is about a period in which, practically, once the evolution of the world ended and the climate became stable, the development of the human being ended as well, neither the physical nor the mental ability of the human being changed fundamentally. The new phase of civilization of the human kind, the Neolithic one, though it is much shorter than the Paleolithic (but also clearly longer than the rest of the future historical periods), came with changes regarding all fields: religion, economy, society, art. All these transformations, named by specialists "the Neolithic revolution" were not installed all of a sudden in the whole world, but the phenomenon of the appearance of the Neolithic happened in different points on this planet, and also the one of ending it, this phenomenon happened in different periods and differently in the world.

Keywords: sedentarization, "neolithic revolution", aceramic Neolithic, abstraction, Chalcolithic

Începând cu încălzirea de la sfârșitul Paleoliticului (sfârșitul erei glaciare Wurm, cca 10 000 de ani în urmă) și cu retragerea ghețarilor, în Europa se stabilizează actualul climat temperat, un mediu natural mult mai variat, de asemenea, și schimbările florei și faunei fiind un rezultat al acestei transformări: în Europa, pădurile se extind luând locul tundrei, iar în sudul Mării Mediterane și al Asiei anterioare, deșerturile cu oaze iau locul preeriilor. Mamutul dispare, renul migrează în nord, iar rinocerul, în sud. Schimbându-se climatul, resursele se epuizează, vânatul devine astfel mai rar, obligând grupurile umane să se deplaseze și ele, pe urmele acestuia, pe distanțe mari, în zone geografice favorabile, populând noi continente (America, Australia). Oricum, în ceea ce privește migrațiile de la acea vreme, nu avem indicații precise cu privire la punctele de origine ale diferitelor grupări umane și ale deplasărilor lor.

Cu 8 000 de ani î.Hr., forma lumii semăna cu cea de acum, contururile continentelor erau în mare cele din zilele noastre; începe stabilitatea climei.

Practic, nici omul nu mai înregistrează schimbări majore; fizicul uman nu se va mai schimba fundamental și probabil nici capacitatea mentală bazică. Este un interval scurt, insuficient pentru modificări genetice comparabile cu cele anterioare, din Paleolitic.

Așadar, după cca 2 000 de ani de pauză, începând cu 8 000 î.Hr. omenirea va intra într-o nouă fază de civilizație: Neoliticul. Surplusul de bogăție datorat agriculturii a dus la salturi calitative caracteristice lumii civilizate: a fost posibilă întreținerea unei clase preoțești, care a elaborat o structură religioasă complexă, ce necesita construcții monumentale fără scopuri exclusiv utilitare, precum, de altfel, unele resurse erau alocate altor scopuri decât cele cotidiene, acest fenomen implicând noi forme de inițiativă și experiență.

Punctul de plecare al Neoliticului nu este reprezentat deci de magdalenieni și de nivelul lor înalt de dezvoltare, datorat adaptării lor la mediu, ci de alte populații, care ne-au lăsat mult mai puține vestigii.

Dacă inițial termenul *neolitic*[1] avea o semnificație simplă, în legătură cu diferențierile cronologice dar și tipologice ale prelucrării pietrei (șlefuirea în Neolitic, doar cioplirea în

[1] Termen provenit din lb. gr. (neos = nou și lithos = piatră)

Paleolitic), treptat, semnificația termenului a cuprins transformarea globală a omenirii, care trece de la economia prădătoare la cea producătoare.

Pătrunsă în Europa din Orientul Apropiat[2] sau, după unele păreri, apărând în mai multe zone ale Globului, concomitent: China, America, Africa de nord sau prin populațiile urcate spre Germania de-a lungul Dunării, agricultura neolitică se va răspândi în diverse regiuni ale Europei, destul de lent (climatul postglaciar permitea încă subzistența asigurată de vânătoare și pescuit), după care cultivarea cerealelor va avansa.

Noua economie de producție a caracterizat diferite comunități în Egiptul de mijloc, Siria de nord, Asiria, Pod. Iranian, mai târziu în Creta, Pod. Asiei Mici, Tesalia și alte zone din Grecia continentală, pe teritoriul Spaniei, al Ucrainei și al Basarabiei de astăzi, în Dunărea de Jos, în Câmpia Ungară și, mai târziu, în Europa centrală. Apoi ajunge în sudul Angliei și pe teritoriul Belgiei, după care, în jurul anului 2 000 î.Hr., în Danemarca, nordul Germaniei, Suedia, comunități neolitice apărând în partea apuseană a Chinei, precum și în Noua Zeelandă. Desigur, vorbim despre mai multe culturi neolitice, care se deosebesc între ele prin trăsături particulare, dat fiind independența economică a grupurilor unele față de altele, dar importante sunt trăsăturile comune, principiile generale.

Modul de viață producător presupune în primul rând părăsirea vieții nomade: sedentarizarea. Aceasta va face posibilă dominarea naturii vegetale și animale de către om, care nu mai este acum supus unor forțe pe care nu le poate înțelege și controla, nu mai depinde acum exclusiv de vânătoare și de cules, ci însămânțează câmpurile, cultivă plantele (graminee) și îmbunătățește prin selecție recoltele (agricultura rudimentară). Din descoperirile făcute în palafitele elvețiene, de unde provin informații despre plantele cultivate în Europa, știm că se cultivau trei soiuri de grâu, două specii de orz și două de mei. În plus, trecând de la simpla îmblânzire a animalelor la adevărata domesticire, selectivă, omul crește câteva specii: în așezările elvețiene s-au găsit urmele a șase animale domestice (câinele, porcul, calul, capra, oaia și vita). Astfel, pentru a găsi hrană, omul neolitic nu a mai depins exclusiv de vânătoare[3]. Cu toate acestea, nu renunță la aceasta: cerbul era probabil principalul său vânat, la care se adaugă mistrețul, ursul și lupul. De asemenea, creșterea animalelor va fi făcută nu doar pentru resursele pe care le ofereau, ci și în scopuri ritualice sau numai de plăcere (câinele)[4].

Unii cercetători consideră că agricultura a fost anterioară creșterii animalelor, alții, dimpotrivă, că o perioadă de păstorit a precedat agricultura.

Modul de viață producător mai presupune și alte fenomene. Apare mai sus-amintita prelucrare a pietrei prin șlefuire (precum și prin ascuțire, dar și prin perforare – pentru montări ulterioare) – operație aplicată anterior, în Solutrean și Magdalenian, doar osului și fildeșului. Aceasta permite producerea unor unelte noi, de forme mai variate, cu extremitate foarte ascuțită, tăioasă, rezistentă, fapt ce a dus la cuceriri importante: perfecționarea navigației (cu pirogi și apoi cu bărci cu pânze), inventarea unor meșteșuguri casnice (torsul – cu furci cu discuri din piatră drept greutăți –, ţesutul – cu războiul de țesut etc.). Acestea din urmă fac ca pieile tăbăcite și tunicile din frunze care-i acopereau pe oameni până atunci să fie înlocuite cu textile: se descoperă tratarea fibrelor vegetale (in, cânepă), se cultivă bumbac, din care se pot scoate fire lungi, iar din părul animalelor (oi, capre) se poate confecționa stofă[5]. La toate

[2] Unde pământul fertil al Văii Tigrului și Eufratului și cel al Văii Nilului au fost favorabile sedentarizării și deci agriculturii și apoi perfecționării construcțiilor de case. Cf. Al.Tănase, *O istorie a culturii în capodopere,* vol.I, București, Editura Univers, 1984, p.79

[3] Marcel Dunan, *Histoire universelle,* Paris, Librairie Larousse, 1960, p.21

[4] V. Gordon Childe, *Făurirea civilizației,* București, Editura Științifică, 1966, p.91

[5] *Ibidem,* p.106

acestea, se adaugă: prelucrarea pietrelor semipreţioase, inventarea roţii, inventarea ceramicii şi a metalurgiei (prelucrarea aramei, dar şi a aurului[6]).

Oamenii se grupează în comunităţi mai mari (populația crescuse foarte mult ca urmare a noilor condiții de viață), fapt ce a favorizat relații umane mai intense și mai organizate, un fenomen important fiind constituirea gințiișitribului – acesta din urmă fiind unitatea de bază a viitorului stat. Apare diviziunea muncii, apar structuri sociale. Se înregistrează schimbări în modul de organizare a spaţiului: aşezări cu noi tipuri de construcţii, fortificațiile lor fiind o dovadă a conflictelor între comunități, deci a existenței clasei războinicilor.

Creșterea nivelului vieții spirituale (în urma siguranței materiale și a comunităților tot mai dezvoltate – ceea ce a dus la organizarea vieții pe toate planurile) este demonstrată de descoperirea de lăcașuri de cult, construcții cu caracter doar sacral, ce apar în Europa în mil. al V-lea – al IV-lea î.Hr. Prin mituri (marile mituri se cristalizează între Mezolitic/Epipaleolitic și Neolitic – adică o dată cu apariția noului mod de viață), omul a încercat dintotdeauna să-și explice concret lumea. Acum, în noua lume, apar mituri care explică originea agriculturii[7]. Probabil existau practici ritualice: ceremonialuri, dansuri, gesturi, acte (sacrificii, aducerea de ofrande). Membrii triburilor se considerau urmașii unui Strămoș mitic zoomorf. Importantă și în Paleolitic, sacralitatea feminină este importantă și acum: fertilitatea gliei este în legătură cu fecunditatea femeii.

Grija față de morți capătă acum un sens mult mai profund. Clare sunt acum riturile specifice cultului morților: separarea craniilor de corp, trepanarea (făcută uneori celor încă în viață)[8], înfășurarea trupului într-o țesătură, diferite poziții și orientări ale corpului, îngroparea împreună cu unelte, arme, hrană. Uneori se practica incinerarea. Anterior înmormântării, se practica și descărnarea corpului (în morminte fiind așezate doar scheletele). Este practicată în continuare flectarea picioarelor celor îngropați.

Datorită traiului în comun, se nasc obiceiuri și tradiții, variate ca forme. Morții erau îngropați sub case sau alături de acestea, mai rar în gropi simple – dar există și asemenea exemple: corpuri ghemuite așezate în gropi mici, orientate nord-sud (departamentul Marne, Franța, dar și în Germania), schelet cusut într-o piele de antilopă sau de gazelă (Valea Nilului, Susa), încă la începutul Neoliticului și până în Eneolitic.

În Paleolitic, peșterile fuseseră locuri frecvente de înmormântare. În Neolitic, în peșteri (cele nelocuite) – apărate de un zid de piatră care închidea intrarea – se depuneau cadavrele, acestea devenind osuare, uneori ample (Lozère). Unde nu existau peșteri, omul săpa lăcașuri în care aranja scheletele: în toată Afro-Eurasia există destul de numeroase asemenea hipogee săpate în calcar, cu una-două încăperi, cu intrarea închisă cu dale sau cu scânduri (pentru protecție împotriva pătrunderii oamenilor sau a animalelor). Acestea sunt considerate adevărate lăcașuri funerare pentru ceremonii ritualice – ori destinate înmormântărilor de rang înalt. La sfârșitul Neoliticului apar și primele necropole, morții fiind îngropați în adevărate cimitire, în vecinătatea satului, în gropi tencuite cu argilă, ceremonialul fiind mai complex decât cel paleolitic. Tot la sfârșitul Neoliticului apare și obiceiul incinerării, cu păstrarea într-o urnă a cenușii. Se ajungea chiar la săparea unei replici subterane a locuinței celui decedat, iar în Europa occidentală și nordică, aceste lăcașuri erau construite din piatră, apoi îngropate în gorgane.

Este o adevărată „revoluţie neolitică”[9], pentru că practic raportarea omului la mediul înconjurător se schimbă complet: el începe chiar să se considere stăpânul naturii, de unde până

[6] Importantă este folosirea cuptoarelor cu temperaturi înalte, pentru arderea ceramicii şi pentru topirea cuprului. Cf. Mary Hollingsworth, *Arta în istoria umanităţii,* Bucureşti, Enciclopedia RAO, 2004, p.26

[7] Mircea Eliade, *Istoria credinţelor şi ideilor religioase. I. De la epoca de piatră la Misterele din Eleusis,* Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1992, p.15

[8] Marcel Dunan, *op. cit.*, p.22

[9] Termen folosit pentru prima dată de Gordon Childe, într-o lucrare publicată în 1936

atunci îi fusese supus. Dar acest stadiu al dezvoltării societății nu a fost atins sau/și depășit de toate comunitățile Globului. Numeroase grupuri de populații din Africa, Australia, Oceania şi America au continuat să fie culegători-vânători chiar și după contactul cu civilizaţia europeană modernă.

De asemenea, acolo unde a existat neolitizare, s-au înregistrat chiar mari decalaje în ceea ce privește momentul trecerii la Neolitic.

În Orientul Apropiat (Egipt, Israel, Siria, Irak, Iran, Turcia), Neoliticul a început în mil. al IX-lea – al VIII-lea î.Hr. Sumerienii sunt primul popor care a trecut de la păstoritul nomad, la cultivarea pământului, precum au fost și inventatorii primului plug – care inițial avea doar brăzdar pentru arat, dar apoi a evoluat spre un plug pentru semănat (cu o pâlnie prin care se scurgea sămânța în brazdă)[10].

Pe la cca 6 500 î.Hr., în China, pe Valea Chang Jiang, se cultiva meiul și era domesticit porcul.

Sud-estul Asiei intră în Neolitic pe la 3 000 î.Hr. În Japonia, Paleoliticul (cu culturile ne- și pre-ceramice, precum și pre-Jōmon) este urmat de Mezolitic (10 000 – 7 000 î.Hr.), iar apoi de Neolitic, când, pe la 3 000 î.Hr., societatea primitivă practica vânătoarea, culesul și confecționarea ceramicii împletite. Prin anul 300 î.Hr., se va intra într-o nouă perioadă, o dată cu apariția obiectelor din bronz și din fier, ceea ce va favoriza agricultura (cultura orezului); se va folosi roata olarului[11].

În sud-estul Europei, spre sfârșitul mil. al VII-lea î.Hr., pe Valea Dunării, la Lepenski Vir, apar primele așezări durabile.

În Creta, spre anul 5 000 î.Hr., vânătorii și pescarii ies din peșteri și are loc sedentarizarea: ei își ridică locuințe stabile și solide, se grupează în așezări, lângă care apar locurile de odihnă ale decedaților, practică agricultura și olăritul[12]. În lumea egeeană, de altfel, cel mai cunoscut este Neoliticul din Tesalia și din Creta, care s-a răspândit în întreaga Grecie.

În ceea ce privește Lumea Nouă (Americile și Oceania, inclusiv Australia), cartoful este cunoscut din mil. al VIII-lea î.Hr., fasolea şi dovleacul, din mil. al VI-lea î.Hr., iar porumbul, din mil. al IV-lea î.Hr. (la indienii ținuturilor subarctice, vor mai exista vânători și pescari în paralel cu primii cultivatori). Pe teritoriul Mexicului, pe la 2 000 î.Hr., cetele de vânători-culegători nomazi, care populaseră zona de la 7 000 î.Hr., vor intra în așa-numita perioadă „preclasică", în care apariția primelor plante cultivate, a porumbului (Valea Tehuacan, Mexic) și a ceramicii va modifica treptat condițiile de viață, asigurând un trai mai bun (după care, în anul 300 d.Hr., va începe perioada „clasică")[13]. Preistoria în America Centrală va continua până la cucerirea spaniolă (1519-1521).

Din 2 500 î.Hr., în Peru, indienii de pe coastă cunoșteau deja plugăritul (mezoamericanii nu au folosit metalele până la sfârșitul erei lor)[14].

În general, a existat o diferență între apariția vieții rurale în zonele primare – unde populațiile au descoperit independent, ele însele, Neoliticul – și cea din zonele secundare – unde neolitizarea s-a întâmplat prin aculturație: vânătorul preia modelul agricultorului, dar terenul nefiind propice (regiuni păduroase, mlăștinoase), el își însușește doar rudimente de viață agricolă, nu toate caracteristicile. Procesul a fost dus la capăt sau a fost oprit de modelul neolitic impus de colonişti.

[10] Cel puțin de la sfârșitul mil. al IV-lea î.Hr., sumerienii cultivau grâul, inul, susanul, lintea, fasolea, mazărea, ceapa, castravetele, foloseau orzul și malțul; creșteau vite, asini, oi, porci. Cf. Vojtech Zamarovský, *La început a fost Sumerul*, București, Editura Albatros, 1981, p.150-152

[11] Octavian Simu, *Civilizația japoneză tradițională,* București, Editura științifică și enciclopedică, 1984, p.9, 350

[12] Stylianos Alexiou, Nikolaos Platon, Hanni Guantella, *La Crète antique*, Paris, Librairie Hachette, 1967, p.19

[13] Mireille Simoni-Abbat, *Aztecii*, București, Editura Meridiane, 1979, p.10

[14] Henri Stierlin, *The Art of Maya*, Köln, Taschen, 1994, p.10

Există așadar și zone cu neolitizare prin colonizare – unde apar focare secundare de neolitizare prin roirea unui surplus lucrativ și adaptarea acestuia la condiții de mediu diferite, precum și combinarea cu elemente umane locale.

Așa cum industriile neolitice sunt foarte diferite, nici consecințele trecerii la Neolitic nu sunt peste tot aceleași, fapt pentru care vom analiza marea revoluție separat, în Orient și în Europa.

Neoliticul în Orientul Apropiat este ușor de urmărit în vestul Asiei (regiunea siro-palestiniană, Anatolia, Mesopotamia), unde debutase cu un Protoneolitic sau un Neolitic aceramic sau preceramic (prescurtat: PPN[15]), perioadă în care nu se cunoștea încă olăritul[16]. Ceramica apare după Protoneolitic, în Neoliticul timpuriu (în mil. al VII-lea î.Hr.). În Sumer, în mil. al IV-lea î.Hr. (este vorba despre Proto-Sumer – civilizațiile Tell-Halaf, El Obeid, după care va urma perioada Uruk – în timpul ultimei, deja se folosea roata olarului), populația, sedentarizată, practica agricultura, creșterea animalelor, tehnica topirii și prelucrării metalelor. Irigația și canalizarea duc la apariția așezărilor dezvoltate de tip rural, din care se vor naște ulterior centre urbane (între mai multe așezări rurale, una devine urbană).

Condițiile naturale din Valea Indusului au favorizat dezvoltarea civilizației de aici: încă de la începutul Epocii bronzului, concepția despre urbanism era pe deplin închegată, fiind descoperite multe așezări urbane.

În Egipt, arhitectura va fi un domeniu axat mai mult pe monumente decât pe orașe, dar va exista un număr foarte mare de orașe. În perioada care ne interesează – cea neolitică – încă din 5 000 î.Hr. (civilizația de la Tasa și Merimde) este atestată populare Văii Nilului. Începând cu anul 4 000 î.Hr., civilizația Badari în Egiptul de Sus, iar în Egiptul de Jos – Fayum și Omari, urmate de faza I și a II-a ale civilizației Negadah, vor caracteriza perioada preistorică a Egiptului[17].

Unele zone culturale mai îndepărtate ale lumii au avut o evoluție proprie. America precolumbiană a rămas într-un stadiu de civilizație complet neolitic, ceea ce nu o va împiedica să realizeze forme remarcabile de civilizație și cultură urbană.

O teorie spune că practicarea agriculturii în Europa a fost probabil adusă din afara continentului (plantele și animalele crescute/domesticite la începutul Neoliticului nu existau în Europa), probabil din regiunea siro-palestiniană și din Anatolia. Mai puțin probabilă este posibilitatea migrației pe distanțe mari sau „colonizarea", dar deplasări de grupuri de populații în căutarea de noi terenuri de cultură s-au făcut, pe distanțe scurte, agricultura propagându-se o dată cu migrarea, în urma creșterilor demografice (din Anatolia spre insulele Mării Egee şi Grecia, iar de aici spre Italia și Mediterana occidentală, pe de o parte, şi spre regiunea balcano-danubiană, pe de altă parte). În mil. al VII-lea î.Hr., siturile neolitice sunt bine atestate în toată Grecia, ca şi în Tracia. În regiunile Mediteranei centrale şi occidentale, cele mai vechi situri neolitice sunt atestate în zonele de litoral ale Italiei, Franţei şi Spaniei, aici fiind vorba despre propagarea pe cale maritimă a noilor elemente de civilizaţie, implementate, din a doua jum. a mil. al VII-lea î.Hr. – prima jum. a mil. al VI-lea î.Hr., în rândul populației de vânători şi culegători epipaleolitici (cele mai vechi descoperiri fiind găsite în peșteri locuite de aceștia), care încă mai exploatau resurse de hrană marine. În nordul și nord-vestul Europei, datorită condițiilor de climă, dar şi a unor bogate resurse de hrană care puteau proveni din cules, pescuit şi vânătoare, Neoliticul apare abia începând cu mil. al V-lea î.Hr.

O altă teorie a trecerii la Neolitic (promovată de Jacques Cauvin) dă prioritate spiritului, mentalului: vechile ritualuri magice sunt treptat înlocuite cu cele noi, ale fertilității și fecundității. Iar acest fapt este vizibil în înlocuirea picturii rupestre cu statuetele similare celor

[15] Termen provenit din prescurtarea din lb. engl. a cuvintelor Pre Pottery Neolithic

[16] Primele vase ceramice din această zonă au fost realizate în mil. al X-lea î.Hr. de populația sedentarizată de vânători-culegători ai culturii Jōmon (Japonia).

[17] V. Gordon Childe, *Făurirea...*, p.258

paleolitice de tip *Venus*, care acum, în Neolitic, vor fi mult mai răspândite în locuințe și în morminte[18].

Așadar, își face loc teza precum că o schimbare s-a întâmplat și pe plan artistic. Arta neolitică este o artă nouă, radical schimbată după dispariția, practic fără ecouri, a Artei paleolitice.

După cum vom vedea, fundamentală este acum tehnica artizanală; naturalismul este înlocuit de schematism, decorația este acum abstractă, geometrică. De fapt, abstractizarea, prezentă încă din Paleolitic în activitatea artistică în special în domeniul sculpturii, va constitui treptat una dintre caracteristicile Neoliticului: abstragerea din realitatea figurativă a unor scheme în vederea obținerii unor simboluri ale lumii care cunoscuse un nou mod de viață. Despre abstractizare putem vorbi atât în ceea ce privește forma – stilizată într-un grad și într-un mod diferit față de Epoca paleolitică –, precum și în privința decorului – geometric. Așadar, este vorba despre o dezvoltare a mijloacelor de expresie pe care omul le găsește pentru a da glas vieții sale interioare, geometrizarea esențializată – și abstractizarea, în general – reprezentând, față de realismul anterior, o lărgire a simțului estetic.

Nici sfârșitul Neoliticului nu va avea loc peste tot în același timp.

În a doua parte a Neoliticului, este descrisă o fază a acestuia, de fapt o tranziție înspre Epoca metalelor, în care anumite obiecte metalice se adaugă celor neolitice – fără să fie folosite încă aliajele. Industria eneolitică nu este o etapă foarte bine definită a culturii umane, Eneoliticul nu este o epocă în adevăratul sens al cuvântului, dat fiind neregularitatea răspândirii sale.

Pe termen lung, metalurgia a schimbat lucrurile la fel de mult ca şi agricultura, dar a durat mult mai mult timp. Pe moment, a avut efecte mai puțin vizibile şi mai puţin semnificative. Zăcămintele de minereuri descoperite erau puţine la început şi dispersate.

Primul metal utilizat de om a fost (alături de aur) cuprul, distingându-se, astfel, o epocă a aramei (de la care provine și numele[19] perioadei: **Chalcoliticul**) – o epocă în care uneltele din piatră și primele unelte din aramă au fost utilizate concomitent (și care se va încheia în momentul în care se va descoperi aliajul cuprului cu staniul, care va da naștere bronzului).

Între anii 7 000 şi 6 000 î.Hr., arama a fost pentru prima dată prelucrată prin ciocănire la rece: bătută în forme fără a fi încălzită şi apoi topită, în Anatolia. Prin încălzire, cuprul devine maleabil (putând fi modelat ca lutul) și chiar lichid (putând fi turnat în forme și răcit). Abia cunoașterea acestor avantaje (topirea și turnarea în tipare) a pus bazele metalurgiei, producției în serie. A fost nevoie de inventarea utilajului complex al topitoriei și turnătoriei: cuptorul, creuzetul, cleștele și tiparul[20], precum și de cunoștințe meșteșugărești: de exemplu, ale procedeului *cerii pierdute* (*cire perdue*), prin care să se poată confecționa un obiect din două părți lipite una de alta.

Vorbim despre Neoliticul târziu, acesta ajungând la apogeu în mil. al VI-lea – al IV-lea î.Hr., în Chalcoliticul Orientului Apropiat. În estul Asiei, Chalcoliticul va fi cunoscut, în mod independent, în mil. al III-lea î.Hr.

În mil. I î.Hr., în America de Sud (regiunea Anzilor – Bolivia, Peru) – în Chalcolitic este amplasată în general cultura Chavín (cu început pe la 1 200 î.Hr. – și cu sfârșit în 400 î.Hr.) (cu artefactele din necropola de la Tablada de Lurin, de lângă Lima).

Australia nu a cunoscut metalele și metalurgia, nedepășind modul viață al culegătorilor şi vânătorilor paleolitici-mezolitici din Lumea Veche. De altfel, nici agricultura nu a fost adoptată vreodată de locuitorii Australiei[21].

[18] *Ibidem*, p.113
[19] Termen provenit din lb. gr.: chalkos = (de) aramă şi lithos = piatră
[20] V. Gordon Childe, *Făurirea...*, p.128
[21] Lawrence Gowing (ed.), *A History of Art*, Oxfordshire, Grange Books, 1995, p.522

În Europa, se admite în general că metalurgia s-a dezvoltat în a doua jum. a mil. V-lea – prima jum. a mil. al IV-lea î.Hr., când a apărut un important centru metalurgic în regiunea balcano-carpatică, în orizontul culturii Vinča târzie, care a produs răspândirea metalurgiei aramei spre alte zone ale Europei Centrale şi de Est (exemple: depozitul de topoare de la Pločnik, necropola de la Varna, cimitirele culturilor Tiszapolgár şi Bodrogkeresztúr). În Pen. Iberică, metalurgia aramei se răspândește în a doua jum. a mil. al IV-lea, o dată cu cultura neolitică târzie chalcolitică Almeria (descoperirile făcute în aşezarea fortificată de la Los Millares, sud-estul Spaniei). În vestul Europei, aceasta se răspândește în mil. al III-lea î.Hr., o dată cu cultura vaselor campaniforme (Glockenbecherkultur), originară din Pen. Iberică.

Argintul și plumbul sunt semnalate încă din Preistorie în morminte din Egipt – aceste metale fiind folosite în Mesopotamia înainte de anul 2 500 î.Hr. Tot în mormintele egiptene au fost găsite și mărgele din fier meteorit, datând din mil. al III-lea î.Hr., iar mai târziu, în Mesopotamia, tratarea minereului de fier era practicată, dar industria acestui metal se naște după anul 1 400 î.Hr. În Sumer și în Valea Indusului, încă din 3 000 î.Hr., metalurgia folosea cositorul în aliaj cu arama pentru simplificarea topirii și a modelării acesteia[22].

Obiectele de cupru lipsesc în Japonia, în restul Africii (în afara Egiptului) și în Oceania.

Prelucrarea metalelor s-a răspândit în Orient din 3 500 î.Hr., dar metalul înlocuiește piatra foarte lent, infiltrându-se treptat în civilizațiile neolitice, și doar acolo unde condițiile geografice specifice câmpiilor aluviale, sărace în piatră, permiteau. Aşadar, nu a fost de la început o revoluție: cuprul a ajuns prin comerț, obiectele din cupru fiind inițial puține.

Despre începuturile unei adevărate metalurgii nu poate fi vorba încă, atât timp cât nu se modifică prin aceasta viața cotidiană[23].

Nevoia dezvoltării mijloacelor de transport (și a comunicațiilor) a fost legată de nevoia de a întreprinde schimburi comerciale pentru a satisface cererea de metal mereu crescândă. În afara plugului, o primă invenție care folosea forța motrice a animalului – și care a dus la naşterea agriculturii propriu-zise – este roata[24]. Are loc aşadar o revoluție a mijloacelor de transport terestre: sania (cunoscută încă din Mezolitic)[25] este înlocuită de vehicule cu roți – care datează de cel puțin 3 000 de ani î.Hr. în Mesopotamia, iar în Siria – poate de mai demult. Încă în perioada halafită este demonstrată utilizarea roții; reproducerile de la Gawra dovedesc că erau folosite căruțe cu două sau cu patru roți încă în anul 3 000 î.Hr.

Acestea erau folosite, în jurul anului 2 500 î.Hr., în Valea Indusului și în Turkestan, urmând – cca jumătate de secol după – Creta și Asia Mică.

În Egipt însă – abia după năvălirile hicsose de pe la 1 650 î.Hr. va fi întrebuințată roata în transporturi[26].

Desigur, în vederea acelorași schimburi comerciale, înfloresc și transporturile navale. Erau cunoscute deja pirogile neolitice scobite din trunchiul unui copac (monoxile), precum și bărcile din carcasă de lemn acoperită cu scoarță de copac sau cu piei. Navigația cu pânze a fost cunoscută cu 3 000 de ani î.Hr. în Mediterana orientală și pe Marea Oman[27]. Oamenii încep să construiască corăbii din scânduri și să folosească forța vântului, ceea ce duce la dezvoltarea transportului maritim.

---

[22] V. Gordon Childe, *Făurirea...*, p.130-131

[23] Ca, de altfel, nici în cazul așa-numitei *Old Copper Culture* a băștinașilor din regiunea Marilor Lacuri; în America de Nord, prelucrarea cuprului a fost cunoscută din mil. al IV-lea – al III-lea î.Hr.

[24] Sculpturile sumeriene și modelele găsite în mormintele din mil. al III-lea î.Hr. ne indică tehnica: primele vehicule cu roți erau căruțe și cărucioare cu roți făurite din trei piese din lemn îmbucate una într-alta și acoperite cu o fâșie de piele bătută cu nituri; se învârteau în jurul unui ax, legate de vehicul prin curele de piele. Cf. V. Gordon Childe, *Făurirea*, p.134; Idem, *De la preistorie la istorie*, București, Editura Științifică, 1967, p.87

[25] Idem, *De la preistorie...*, p.87

[26] Idem, *Făurirea...*, p.133-134

[27] *Ibidem*, p.137

În afară de folosirea ei în transporturi – roata va avea și utilități industriale: prima dintre acestea fiind roata olarului. Ea este contemporană cu roata vehiculelor în Orientul Apropiat și în Valea Indusului, dar este anterioară acestora în Egipt și posterioară în Creta, iar în Europa transalpină, cu 500 de ani î.Hr., roata olarului nu era cunoscută, pe când vehiculele cu roți erau folosite cu peste 1 000 de ani î.Hr.[28].

În Eneolitic (Chalcolitic) (faza ultimă a Neoliticului) sporește interesul acordat realizării artefactelor, în sensul diversificării, al detalierii, al canoanelor. Întreaga Artă a Eneoliticului este deschisă spre nou, atât în ceea ce privește tehnica de obținere a artefactelor, cât și în privința instrumentelor nou apărute, a formei, a decorației. Iar Eneoliticul dezvoltat este perioada în care activitatea creativă a omului atinge apogeul. Schimbările calitative înregistrate în artă se datorează tocmai acestei caracteristici a psihicului uman de a face posibilă realizarea de idei, teorii, producții, opere noi și originale. Esențială procesului de creație este imaginația.

BIBLIOGRAPHY

Alexiou, Stylianos, Platon, Nikolaos, Guantella, Hanni, *La Crète antique*, Paris, Librairie Hachette, 1967

Childe, V. Gordon, *De la preistorie la istorie,* București, Editura Științifică, 1967, trad. Florica-Eugenia Condurachi

Childe, V. Gordon, *Făurirea civilizației,* București, Editura Științifică, 1966, trad. Florica-Eugenia Condurachi

Dunan, Marcel, *Histoire universelle,* Paris, Librairie Larousse, 1960

Eliade, Mircea, *Istoria credințelor și ideilor religioase. I. De la epoca de piatră la Misterele din Eleusis,* București, Editura științifică, 1992

Gowing, Lawrence (ed.), *A History of Art*, Oxfordshire, Grange Books, 1995

Hollingsworth, Mary, *Arta în istoria umanităţii,* Bucureşti, Enciclopedia RAO, 2004, trad. Denia Mateescu, Mariana Săndulescu

Simoni-Abbat, Mireille, *Aztecii,* București, Editura Meridiane, 1979, trad. Crișan Toescu

Simu, Octavian, *Civilizația japoneză tradițională,* București, Editura științifică și enciclopedică, 1984

Stierlin, Henri, *The Art of Maya*, Köln, Taschen, 1994

Tănase, Al., *O istorie a culturii în capodopere*, vol.I, București, Editura Univers, 1984

Zamarovský, Vojtech, *La început a fost Sumerul,* București, Editura Albatros, 1981, trad. Helliana Ianculescu

[28] *Ibidem*, p.135